

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

BOLAJAQ TÁRBIYASHÍLARDÍN KOGNITIV QÁBILETLERIN RAWAJLANDÍRÍW METODIKALIQ USILLARI

Bazarbaeva Ayjamal Qdirbaevna,
NMPI stajyor oqıtıwshı

bazarbaevaayjamal240880@gmail.com

Annotatsiya: Maqalada bolajak tarbiyashılardıń kognitiv qábiyetlerin rawajlandırıw metodikası úyrenilgen. Sonıń menen birge, mektepke shekemgi tálim shólkemlerinde keleshekte iskerlik júritiwshı bolajaq tarbiyashılardıń kognitiv qábiyetlerin rawajlandırıw boyınsha ilimpazlardıń pikirleri, “ILK QADAM” mámleket oqıw baǵdarlamasın ózlestiriwden kútiletuǵın nátiyjeleri kórsetilgen.

Tayanısh sózler: kognitiv, “ILK QADAM”, “Fizikalıq rawajlanıw hám salamat turmıs táriziniń qalıplestiriw”; “Social - sezimtallıǵın rawajlandırıw”; “Sóylew tilin rawajlandırıw”; “Biliw konlikpesin rawajlandırıw”; “Dóretiwshilik qábiyetin rawajlandırıw”, rawajlandırıwshı oraylar, bilim, kónlikpe.

Ózbekstan Respublikası Mektepke shekemgi bilimlendiriw Ministirliginiń 2018 jıl 7-iyuldagi 4-sanlı Komissiya jıynalıstı sheshimi menen tastıyqlanǵan “Ilk Qadam” mektepke shekemgi tálim shólkeminiń oqıw baǵdarlaması milliy pedagogika hám psixologiyaniń tómendegi principlerine tiykarlanadı:

- bala huqıqları, ayırıqsha rawajlanıw ózgeshelik hám potencialların esapqa alıw;
- tálim processinde barlıq túrdegi rawajlanıw tarawlarınıń óz-ara baylanıslılıǵı;
- bala salamatlıǵın asıraw hám bekkemlew, onıń mútajlikleri, sonday-aq, onıń háreketleniw mútajliklerin qandırıw;
- balanıń dóretiwshilik qábiyetlerin qollap-quwatlaw;
- oyın arqalı tálim beriw hám rawajlandırıw;
- balanıń rawajlanıwı jáne social iykemlesiwı ushın qolay ortalıq jaratıw;
- bala ushın qawipsiz ortalıqtı támiyinlew;
- MSHBSHnıń shańaraq, máhelle hám mektep penen sherikligi;
- milliy materiallıq dástúrler qádiriyatın asırıw hám basqa milletler mádeniyatına húrmet, basqa milletler mádeniyatınıń ayırıqsha qásiyetlerin esapqa alıw [1.22 b]. Sonıń menen birge, usı baǵdarlamada bala rawajlanıwınıń tómendegi tarawları belgilep berilgen: “Fizikalıq rawajlanıw hám salamat turmıs táriziniń qalıplestiriw”; “Social - sezimtallıǵın rawajlandırıw”; “Sóylew tilin rawajlandırıw”; “Biliw konlikpesin rawajlandırıw”; “Dóretiwshilik qábiyetin rawajlandırıw”.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIVDIN INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

“Fizikalıq rawajlanıw hám Salamat turmıs tárizin qalıplestiriw” tarawı izertlew predmeti menen baylanıslılıqta tómendegi kompetenciyalardı qalıplestiriwge xızmet etedi: óz múmkinshilikleri hám jası menen baylanıslı fizikalıq rawajlanıw normalarına say túrde fizikalıq aktivlik kórsetiw; túrli jıldamlıq aktivligine say túrde hám maqsetli orınlaw tálimi; túrli turmıslıq hám oqıw jaǵdaylarında mayda motorika kónlikpelerinen paydalana alıw; óz háreketlerin seziw járdeminde basqara alıw; qawipsiz turmıslıq iskerlik tiykarları qaǵıydalarına ámel qılıw[3.9 b] .

“Social - sezimtalılıǵın rawajlandırıw” tarawı social xarakteristikadaǵı dáslepki qıyallardı ózlestiriw hám tómendegi wazıypalardı sheshiw arqalı balalardı social munasábetler sistemasına qosıwdı názerde tutadı :

- balalardıń oyın iskerligin rawajlandırıw;
- teńlesleri hám úlkenler menen óz-ara munasábette qabıl etilgen norma hám qaǵıydalarǵa ámel qılıw;
- gender, shańaraqqa tiyisli, puqaralıq kompetenciyanıń, patriotlıq sezimin qalıplestiriw.

“Sóylew tilin rawajlandırıw” tarawı tómendegi wazıypalardı sheshiw arqalı átiraptaǵı adamlar menen óz-ara birgeliktegi iskerliginiń konstruktiv usıl hám quralların ózlestiriw maqsetin belgilep beredi:

- jası ulkenler hám balalar menen erkin baylanıstı rawajlandırıw;
- awızeki sóylewdiń (leksikalıq tárepi, sóylewdiń grammatikalıq qurılısı, aytıluw; dialog hám monolog sóylew formalarınıń baylanıslılıǵı) barlıq komponentlerin rawajlandırıw;
- tárbiyalanıwshılardıń sóylew normaların ámeliy ózlestiriwi.

“Biliw konlikpesin rawajlandırıw” tarawı tómendegi wazıypalardı sheshiw arqalı balalarda tálimge qábiletli rawajlandırıw maqsetin ámelge asıradı :

- sensor rawajlanıw;
- tálim-izertlewli, produktiv (konstruktiv) iskerlikti rawajlandırıw;
- elementar matematikalıq qıyallardı qalıplestiriw;
- álemnıń pütün tábiyat kórinisin qalıplestiriw, balalardıń dúnyaǵa kóz-qarasın keńeytiw.

“Dóretiwshilik qábiletin rawajlandırıw” salasındaǵı oqıw-tárbiyalıq iskerlik izertlew mashqalası menen bekkem baylanıslı bolıp, tómendegi kórkem-estetikalıq uqıptı quram taptırıwǵa múmkinshilik beredi:

- isskustvo hám mádeniyatqa qábiletli kórinetuǵın ete alıw;

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

- milliy dástúrlerdı qadirley alıw hám olardı kúndelik turmıstıń bir bólegi retinde túsiniw;
- iskerliktiń arnawlı bir túrin ábzal kóriwin gárezsiz túrde ańlata alıw;
- alınǵan bilim hám kónlikpelerden túrli turmıslıq jaǵdaylarda óz dóretiwshilik jobaların dúziw hám qollanıw ushın paydalana alıw;
- insannıń dúnyanı ózgertiwdegi jaratıwshańlıq rolin túsine alıw.

“ILK QADAM” mámleket oqıw baǵdarlamasınıń ózlestiriwden kútiletuǵın nátiyjeler - balada tómenдеgi integrativ sapalardı qáliplestiriwdi názerde tutadı:

- fizikalıq rawajlanıw, materiallıq -gigienalıq kónlikpelerdi iyelew;
- qızıǵıwshılıq, belsendilik;
- emocional bayqawshılıq;
- úlkenler hám teńdesleri menen birgeliktegi iskerlik usılları hám baylanıs quralların ózlestiriw;
- óz oyların basqarıw, dáslepki qádiriyatqa jóneltirilgen qıyallar tiykarında óz háreketlerin joybarlaw, elementar, ulıwma qabıl etilgen norma hám qaǵıydalarǵa ámel qılıw;
- jasına say intellektuallıq hám jeke wazıypalar (máseleler) dı sheshiwge uqıplılıq.

Tálim procesi haqıyqıy integralasqan xarakterge iye: tálim oqıtıw processinde, ilimiy izertlew processinde hám filosofiyalıq kognitiv processinde júz beredi.

V. I. Slobodchikovtıń pikirine qaraǵanda, kognitiv arqalı tálim-tárbiya procesi qatnasıwshılarınıń óz iskerligine bolǵan múnásebet muwapıqlastırıladı hám sherikliktegi iskerliginiń forma hám mazmunına uyqas túrde usı iskerliginiń qayta dúziliwi támiyinlenedi.

G. S. Suxobskaya hám L. L. Gorbunovalar tárepinen kognitiv ózinen-ózi ańǵarıwdıń suwretleniwi, baylanıs procesinde subyekttiń sáwbetles retinde qanday qabıl qılınıp atırǵanlıǵın ańǵarıwı, subyekttiń mashqalanı jáne onıń payda bolıw sebeplerin kóre alıwı, anıqlawı, úyreniwi hám analiz ete alıw qábileti retinde keltiriledi.

D. Xakimovanıń pikirine qaraǵanda, kognitiv nátiyjeli pikirlewdiń zárúrli mexanizmi, júz berip atırǵan hádiyseni keń sistema kontekstinde túsiniw processlerin bólek shólkemlestiriw (ol jaǵday hám háreketlerdi bahalawdı, jaǵdaylardı sheshiw usılları hám operaciyaların tabıwdı óz ishine aladı), minez-qulqlar hám olardıń aqibetlerin ańǵarıw ushın jóneltirilgen iskerlik, insannıń teoriyalıq xızmetleriniń forması, yaǵnıy ótken zamanǵa (keyin basıp) názer awdarıw hám de subyekttiń

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASINDA ARALIQTAN OQITIWDIŃ INTEGRACIYASI»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

málim bir mashqalanı jáne onıń payda bolıw sebeplerin kóre alıwı, anıqlawı, úyreniwı hám analiz ete alıw qábileti bolıp tabıladı [2.22 b].

Demek, kognitiv - bul jeke pikir hám sezimlerdi analiz etiwge jóneltirilgen oy-pikir júrgiziw. Jeke minez-qulqlardı ańǵarıw, pikirdi analiz qılıw, qabıl etiw hám tálimniń basqa formaları járdeminde biz dúnyanı túsinemiz. Kognitiv sebepli insan tálim hám iskerliginiń tıp subyektine aylanadı.

Bilim bilimlendiriw tarawınan gárezsiz túrde qabıl etiw hám pikirlew tiykarında orınlanatuǵın tálim iskerligi nátiyjesin sáwlelendiredi. R. M. Granovskaya joqarıdaǵılardan kelip shıqqan halda, intellektual tárbiyanıń bólek wazıypaların, atap aytqanda, dógerek-átirap hádiyseleri hám elementar bilimler sisteması intellektual rawajlanıwdıń zárúrli shárti bolıp xızmet etiwın anıqlastırǵan.

Intellektual rawajlanıw nátiyjeli bolıwı ushın tálim processlerin waqıtında qalıplestiriw, sonıń menen birge, olardıń ámeliy sıpatqa iye bolıwı, yaǵnıy tálim predmetinen shalǵımaw, dıqqattı jıynap alıw, qıyınshılıqlarǵa dus kelip keypiyatın túsirmew, eger epley almasa, intellektual hám ámeliy wazıypalardı tuwrı sheshiw kónlikpelerin iyelew talap etiledi[5.25 b].

Sonıń menen birge, mektepke shekemgi jastaǵı balalardıń motivaciya beriwde bir qatar ózgerisler júz beredi: minez-qulıqtıń ulıwma jónelgenligin támiyinleytuǵın óz-ara baylanıslı motivler sisteması qalıplese, tálimge qábilet hám mútajlik, átiraptaǵı adamlarǵa unamlı múnásebet motivaciyasınıń jedel rawajlanıwı ámelge asadı. Basqıshpa-basqısh mektepke shekemgi úlken jastaǵı balalarda etikalıq bilim beriw ózlestiriledi, jeke minez-qulqlardıń izbe-izligin esapqa alıw baslanadı, nátiyje hám úlkenlerdiń marapatınan umitlenedi.

Pedagogika hám psixologiyaǵa tiyisli ádebiyatlarda qábilet túsiniǵine túrlishe:

“Qábilet” túsiniǵi xarakteristikası

“Qábilet” túsiniǵine berilgen tariypler kim tárepinen berilgen?

1. İnsan dıqqat -itibarınıń tańlawǵa jónelgenligi N. F. Dobrinin, “Nızamsız tabıs”
2. İnsannıń intellektual hám emocional iskerliginiń kórinetuǵın bolıwı S.L.Rubinshteyn.
3. Hár túrli sezimlerdi aktivlestiriwi. D. Freyer.
4. İnsan iskerligi hám aktivligin ósiriwshi emocional-shıdamlılıq hám de intellektuallıq processlerdiń bekkemligi. L. A. Gordon.
5. İnsannıń dúnyaǵa emocional-tálimge tiyisli munasábeti N.G.Morozova.
6. Mútajliklerden quralǵan struktura. Sh. Byuller.

«ÚZLIKSIZ BILIMLENDIRIW SISTEMASÍDA ARALÍQTAN OQÍTÍWDÍN INTEGRACIYASÍ»

atamasındaǵı IV Xalıqaralıq ilimiy-teoriyalıq konferenciya

7. Shaxstın obyektke ayrıqsha munasábeti. A. G. Kovalev.

8. Qábilet - insan iskerliginiń jetekshi mútajlıǵı. M. V. Demin.

9. Ulıwma hádiyse retindegi qábiletinń zárúrli tarawı - tálimge qábileti.
G.I.Minadana

10. Qábilet - mápdarlıqtan kelip shıǵadı, ol burınnan bar bolǵan munasábetler hám olardı ábzal kóriw sebepli payda boladı. A. Ibragimov[4.6 b].

Juwmaqlap aytqanda, mektepke shekemgi úlken jastaǵı balalarda etikalıq bilim beriw ózlestiriledi hám jeke minez-qulqlardıń izbe-izligin esapqa alıw baslanadı hám tálimge qábilet oqıwdıń eń zárúrli hám eń qımbatlı motivaciya retinde balanıń óz tálim iskerligine salıstırǵanda unamlı munasábetine kómeklesedi.

Paydalanıǵan ádebiyatlar:

1. Bazarbaeva A. Bo‘lajak tarbiyachilarning kognitiv qobilyatlarini rivojlantirish metodlarining komponentlari// Toshkent Davlat Pedagogika Universiteti ILMIY AXBOROTLARI 2023/ 7 – SON 22 b
2. Bazarbaeva A. Methodology for developing the activity of future educators' cognitive abilities// SCIENCE AND INNOVATION INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL VOLUME 2 ISSUE 8 AUGUST 2023 UIF-2022: 8.2 [ISSN: 2181-3337 | SCIENTISTS.UZ//
3. Bazarbaeva A. Bo‘lajak tarbiyachilarning kognitiv qobilyatlarini rivojlantirishning amaliy-texnologik tizimi// Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti ILIM hám JAMIYET Ilmiy-uslubiy jurnal №3.2023 8-10 b
4. Тешабаева З.С. Олий таълим жараёнида бўлажак тарбиячиларни инновацион фаолиятга тайёрлаш. //Замонавий таълим. Журнал.№1-сон. 2020 й. Б. 30-35 .
5. Teshabaeva Z. THE use of modern information technologies in the process of training future preschool educators.//International Journal of Psychosocial Rehabilitation, Vol.24, Issue 09, 2020.y. P. 440-446. ISSN: 1475-7192